

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЛІНГВОЦИД В УКРАЇНІ

Формування, становлення і розвиток української мови, існування взагалі як мови окремої самобутньої нації в добу бездержавності українського народу супроводжувалося негативним явищем, що дістало назву лінгвоцид (від лат. *lingua* – мова, *caedere* – знищення).

Рецидив лінгвоциду спостерігаємо і сьогодні. Однак, попри виняткову важливість наукового дослідження цього явища для сучасного і майбутнього буття української нації, офіційна соціально-гуманітарна наука не надає йому очікуваного висвітлення. Отже, досліджувана тема є актуальною.

Мета роботи полягає у спробі дослідити нищівну силу лінгвоциду української мови і його згубний вплив на національну психіку українців та сприяти подоланню шкідливого впливу наслідків і рецидивів залишків лінгвоциду у сучасному українському суспільстві.

Різномасштабне дослідження лінгвоциду можливе лише в українознавстві як цілісному комплексі наук про Україну та українство і як філософії, політиці та педагогіці національного і державного буття українського народу.

Через політичну ситуацію, в якій перебувала Україна з кінця XVII – XX ст., ця проблема тривалий час не могла досліджуватися у вітчизняному мовознавстві аж до проголошення України незалежною державою. Однак відсутність терміну “лінгвоцид” у сучасних дослідженнях, які торкаються проблем міжнаціональних взаємин в Україні періоду її бездержавності, важко пояснити термінологічною необізнаністю. В останні роки, коли почалося переосмислення історичних та культурних національних процесів, в Україні з’явилися розвідки, в яких автори намагаються дати об’єктивну оцінку стану української мови і, безумовно, доводять, що лінгвоцид як процес цілеспрямованого нищення мови нації став гальмом в історії становлення і розвитку української мови (Я.Радевич-Винницький, В.Іванишин, В.Лизанчук, В.Статєєва, Л.Мацько, Л.Масенко, І.Фаріон, В.Радчук, В.Христенко та ін.).

Крім суто лінгвістичного, дослідники називають низку інших аспектів лінгвоциду: етно-, психо-, соціолінгвістичний, політичний, геостратегічний, економічний, демографічний, інформаційний, міжнаціональний (міжетнічний), регіонально-субетнічний, культурологічний, релігійно-конфесійний, освітній, військовий, футурологічний, зіставний, метатеоретичний та ін., без висвітлення яких сутність лінгвоциду, його причини, здійснення та наслідки не можуть бути адекватно розкриті. Зупинимось на психологічному аспекті лінгвоциду.

Лінгвоцид як нищення мови пригнобленого етносу є універсальним методом етноциду, його невід’ємним компонентом [5, 193].

Про негативні зміни у психології народу, який втрачає рідну мову, писали визначні українські вчені О.Потебня, І.Франко, І.Огієнко та ін.

Які ж засоби обирали колонізатори для зміни психології українського народу, для ліквідації українського народу як окремої культурно-історичної спільноти, винародовлення етносу? Одним з них є *фізичне знищення та залякування людей*.

Читаючи історію України [7; 9], ми переконуємося у тому, що геноцид українського народу розпочинає свою історію ще від часів Київської Русі. Пригадаємо для прикладу страхітливе зруйнування Києва 1169 року володимиро-суздальським князем Андрієм Боголюбським, коли, як оповідає літописець, не було помилювання анікому і нізвідки. Промовистим є сам характер акції князя: заради зміцнення власного авторитету він уже не утверджувався в Києві, а плундував його [9, 62].

“Высечь и выжечь” всіх українців на 150 верст коло Києва просив дозволу восени 1659 р. московського воєводу князь Баратинський.

Показовим для остраху всієї України було зруйнування 1708 року гетьманської столиці Батурина, жорстоке катування і страта не лише чоловіків, а навіть жінок і дітей. Усе це не могло не лишити відбитку у психіці народу. “Трупи нещасних жертв вкривали вулиці, а понівечені тіла взятих у полон козаків прив’язували до дощок і кидали в р.Сейм, аби, пливучи, вони наводили жах на всіх, хто намірився підтримати Мазепу... Події в Батурині стали ніби прелюдією до терору, який охопив Україну.... Ховали нещасних на спеціальному кладовищі “мазепинців”, відокремленому від звичайного... Водночас нагороджувалися ті, що зробили донос, і це довело, як висловився один із істориків Руїни та мазепинства Дмитро Дорошенко, до справжньої оргії доносів: усе, що було найгіршого в українському суспільстві, впливало тепер наверх...” - описує ці події Наталія Яковенко [9, с. 414].

Для залякування українців за день до виборів нового гетьмана, 16 листопада 1708 р., у Глухові було проведено імітацію страти Мазепи, гетьмана, що посмів зробити виклик самому

царю і прагнув звільнити Україну з-під московського колоніального гніту. Жорстокістю і цинізмом вражає інсценізоване анафемування гетьмана Івана Мазепи, проведене 23 листопада ц.р. у трьох соборах одночасно. Відтоді церковну анафему на гетьмана проголошували понад 200 років по всіх церквах Російської імперії у першу неділю Великого посту аж до її урочистого зняття за правління Павла Скоропадського 10 липня 1918 року [опис церемоніалу див.: 9, 415].

Козацьку волю, незалежницький дух українських хлопців ламали і під час служби в царській армії. Упродовж 25 років вони зазнавали нелюдської муштри, приниження, знуцання, російщення.

Але царизм перевершила своїми репресивно-каральними засобами система московсько-більшовицьких загарбників у ХХ ст. Політика воєнного комунізму, “розкуркулювання” та вивезення розкуркулених українців до Сибіру й на Далекий Схід, штучно сплановані голодомори, арешти, розстріли, замовні вбивства - ось засоби, до яких вдавалися загарбники для поглинання українців як окремої європейської нації. Пригадаймо для прикладу так звані “Закон про п’ять колосків” (серпень 1932р.), відповідно до якого за найменшу крадіжку колгоспного майна карали розстрілом, а “за пом’якшуючих обставин” - 10 роками позбавлення волі.

Каральні органи тоталітарної держави мали справу не з особистостями, а з небажаними соціальними верствами, і відповідно репресували не окремих людей, а цілі верстви. Була вивезена практично вся буржуазія, колишні офіцери, священики, лікарі, вчителі, адвокати та інші освічені люди [3, 14].

“Нема людини - нема проблем”; “Я б вивіз до Сибіру всіх українців, якби їх не було так багато” та “Жити стало краще, жити стало веселіше” - ці слова Сталіна слугували дороговказом для ідеологічної комуністичної машини. Усе це ламало психологію людини, прищеплювало селянинові синдром байдужості: нічого не знаю, нічого не бачив, нічого нікому не скажу.

Окрім того, масове знищення українського населення негативно вплинуло на його популяцію, репродуктивні процеси та національне виховання дітей, підлітків, молоді. Залишилася велика кількість безвільних і бездумних осіб і тому в усіх сферах біологічного і соціального розвитку відбулися деформації. “Негативні зміни протягом 3-4 поколінь дали пролонговані наслідки серед нащадків, - підкреслила З. Служинська. - В Україні, ослабленій в інтелектуальному, духовному, матеріальному і репродуктивному відношеннях вибірки людей, що вижили, створили покоління манкрутів без роду і племені, без генетичної пам’яті” [6].

Породжена партійними резолюціями критика і самокритика у державних, наукових і культурних інституціях супроводжувалася масовими арештами науковців, літераторів, діячів культури; переслідування не припиняються і до сьогодні.

Доктор філологічних наук, професор Василь Васильович Лизанчук у навчально-методичному посібнику “Геноцид, етноцид, лінгвоцид української нації: хроніка” подає нам документальну правду про втручання колонізаторів у соціальну психіку українського народу [4].

За відмову складати іспити російською мовою за вироком закритого судового засідання 1951 року розстріляли 33 студенти Харківського університету, а 800 – репресували. “Ось у який спосіб Харків став “руським городом””, – робить висновок Василь Лизанчук.

За відмову розмовляти по-російському політв’язнів позбавляли побачень з рідними. Таке сталося, наприклад, під час побачення 11 січня 1969 року політв’язня-українця Квєцка Дмитра зі своєю малограмотною матір’ю-селянкою, яких позбавили побачення лише тому, що Квєцко Марія не розуміла російської мови.

Психологічний тиск на носіїв української мови здійснюється і в незалежній Україні. Так, наприклад, віце-прем’єр-міністр Олег Дубина у січні 2002 року вигнав першого заступника Державного комітету з енергозбереження Миколу Поровського з засідання Міжвідомчої комісії в Кабінеті Міністрів України лише за те, що той зробив зауваження, що засідання слід проводити державною мовою.

Головному спеціалісту Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України Богдану Паздерському восени 2003р. був оголошено догану та позбавлено премії за те, що підготував матеріали для Адміністрації Президента державною (українською) мовою і відмовився перекладати на російську, як того вимагав виконуючий обов’язки керівника департаменту В. Шевченко. 25 січня 2008 року у під’їзді одного з житлових будинків мікрорайону Борщагівка міста Києва знайшли Богдана Паздерського з проламаним черепом. За яких обставин він потрапив туди, проживаючи в мікрорайоні Тростина, досі невідомо... Останнім в його житті був судовий позов у Шевченківський районний суд Києва з приводу того, що, нехтуючи законом про державну мову України, міський голова Києва Леонід Черновецький чинить глум над честю і гідністю позивача, тобто Богдана Паздерського [4].

А ще існувала і досі зберігається дивна закономірність: молоді, дуже талановиті люди раптом покінчують життя самогубством, несподівано вмирають за станом здоров’я, стають випадковими

жертвами злодіїв, трагічних дорожньо-транспортних пригод... Це не тільки політичні лідери, які відкрито виступали за національну державу, але й велике число просто активних осіб, зокрема меценати, митці, науковці, інтелігенція, що відкрито ставали на захист української культури, відмовлялися змінювати свої патріотичні переконання. Знищення подібних лідерів завжди є винятково ефективним у тактиці денаціоналізації та поневолення націй. Можна вибудувати ланцюжок таких смертей від 1917 року аж до наших днів: Вікіпедія - вільна енциклопедія [2] подає перелік найбільш відомих випадків таємничих смертей українських лідерів та активістів: Симон Петлюра, Євген Коновалець, Олена Теліга, Олег Ольжич-Кандиба, Августин Волошин, Василь Вишиваний, Степан Бандера, Володимир Івасюк, Вадим Гетьман, В'ячеслав Чорновіл, Георгій Гонгадзе, Володимир Побурінний, Олександр Кривенко, Анатолій Криль, Володимир Сенишин. Безсумнівно, що список цей неповний. І сплановані чекістами убивства провідних діячів українського руху потребують ґрунтовного дослідження.

Агресивні сусіди України завжди прагнули полонізувати, мадяризувати, румунізувати, словакізувати, чехізувати (у 1918 – 1938 рр.), зросійщити українців. А для цього вони використовували ще один досить дієвий засіб лінгвоциду - *приниження статусу й престижу мови*.

Її називали “варварською” (Н.Карамзін), обласним малоросійським наріччям племені, яке ніколи не було народом, а тим більше – державою (В.Белінський, М. Горький); поляки доводили, що галицький говір - це діалектна відміна польської мови (наприклад, римо-католицький архієпископ Львова граф А.Анквич стверджував, що в Галичині є лише один народ - польський і що русини говорять польським діалектом); словаки – що закарпатські говірки належать до словацької мови; румуни, що українці Буковини – це румуни, які забули румунську мову.

Великодержавницьким шовінізмом пронизані і виступи окремих російських науковців. Так, наприклад, у збірнику статей “Український сепаратизм у Росії, ідеологія національного розколу”, що виданий у Москві, Михайло Смолін (один з керівників Православного центру імперських політичних досліджень, основною метою діяльності якого є доведення, що українство зраджує російським кореням і прагне до національного розколу) у “Передмові” закликає: “Національно мислячі російські люди зобов’язані заради майбутнього російського народу в жодному разі не визнавати прав на існування за державою “Україна”, “українським народом” і “українською мовою”. Історія не знає ні того, ні другого, ні третього. Це - фетиш, створений ідеологією наших ворогів” [8]. А стаття, яку він подав до збірника має назву “Украинский туман должен рассеяться, и русское солнце взойдет”. Прикладів таких висловлювань можна наводити багато.

“Поетична мова України стала предметом зневаги і насмішок”, – писав у минулому столітті М.Костомаров. Але і сьогодні стереотипом побутової свідомості наших сусідів-україножерів залишається міф про недорозвиненість української мови, меншовартісність її носіїв. Пригадаємо простакуваті типи хохлів, неоковирні пасажі українською мовою і т.п. у сучасних образах Верки Сердючки, няні Віки з Мелітополя, негативні епізодичні персонажі серіалу “Щасливі разом” та інших кінофільмів.

До втрати престижу української мови призводила й радянська педагогіка. Викладання рідної мови в школі було організоване так, що учні вербально зачували мовні поняття і явища без комунікативної спрямованості знань. Мову вивчали лише як збірник правил, а не як багатогранний діалог з матеріальною і духовною культурою краю.

Для стирання національних особливостей українського народу колонізатори-асимілятори *знищували* свідчення глибокої архаїчності українства, національні святині – *пам’ятки культури*. Так, за вказівкою московської більшовицької влади у 30-х рр. ХХ ст. було розібрано Михайлівський Золотоверхий собор, а залишки стін і фундаменти підірвали. Цей собор був закладений ще онуком Ярослава Мудрого Святополком Ізяславовичем на початку ХІІ століття і саме в цьому соборі 9 травня 1919 року відправив першу службу українською мовою один з ініаторів українського релігійно-громадського руху за автокефалію Митрополит УАПЦ Василь Липківський. Собор було відбудовано аж на початку ХХІ ст.

А в листопаді 1941 року командою радянського капітана Лужина було висаджено у повітря перлину Києво-Печерської лаври – Успенський собор ХІІ ст. лише тому, що сподівалися, що туди прибуде на екскурсію Гітлер. Скориставшись ситуацією, гестапо звинуватило в терорі євреїв-енкаведистів, знищуючи в Бабиному Яру десятки тисяч євреїв.

Постійний тиск, переслідування, зневажання, неможливість зробити кар’єру не могли не мати наслідків у психіці багатьох українців. Страх бути звинуваченим у націоналізмі призводить до ренегатства, відмови від уживання рідної мови в побуті та різних сферах суспільного життя. Українськість витіснялася з їхньої пам’яті. А людина здебільшого намагається забути все, що асоціюється із негативними емоціями. Сформувавши українське безпам’ятство, “Едипів комплекс – почуття вини, ненависть до себе, що зовні проявляється як ненависть до мови, страх перед мовою та інші деструктивні почуття, що їх психологи називають синдромом розкладу” [1, 150], Росія багато в чому домоглася свого: чимало українців не хочуть чути про штучні

голодомори, масове розкуркулення, виселення на Північ і в Сибір, колгоспне кріпацтво, періодичні чистки в рядах КПБ(У)-КПУ, винищення інтелігенції, варварське ставлення до землі, природи і людей, яких ненавчених і неозброєних масами гнали під німецькі кулі. Страх перед рідною мовою мають нині не тільки ті українці, що зреклися її, убивши в собі (російськомовці), а й ті, що зберегли її у своїх родинах, у щоденній вербальній практиці (суржикомовці). Українці і далі бояться за свою мову, бояться того, що форсовано нав'язувана російська поглине її – так мати боїться за свою хвору дитину. Не всі здатні на на жертвне спілкування із важкохворими – тікають на свіже повітря, до сонця, сміху і ... чужої мови” [1, 148].

За роки державної незалежності в масовій свідомості русифікованої частини українського населення відбулись певні психологічні зміни у ставленні до української мови. Надання українській мові статусу державної підняло її престиж. Однак мовна політика, яка проводиться у незалежній Україні і до сьогодні не змінила стану фактичної дискримінації українців у їх власній країні. Українці, загнані у російську мовну клітку й довго утримувані в ній, за інерцією продовжують перебувати у цій клітці й нині.

Це, безумовно, лише неповний перелік психологічних чинників лінгвоциду, що спонукає до роздумів, як не дозволити Росії зробити в Україні російську неоколонію, як розбудити національну свідомість, як сформувані рідне мовно-культурне середовище, як відродити історичну пам'ять українців. Тому лише ґрунтовне вивчення всіх аспектів, що впливають на формування української національної самосвідомості, серед яких неабияке місце займає національна мова, сприятиме національно-патріотичному вихованню майбутніх поколінь і збереженню етнічного імунітету.

Список використаних джерел

1. Андрусів С. Страх перед мовою як психокомплекс українців / С. Андрусів // Сучасність. – 1995. – Ч. 7 – 8. - С. 148-150.
2. Вікіпедія // <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.
3. Кульчицький С.В. Розповідь канадського історика про минуле й сучасне України (Передмова до першого видання 1991 р.) // Субтельний Орест. Україна: історія / Пер. з англ. Ю.І. Шевчука; Вст. ст. С.В. Кульчицького. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1993. – С. 5-17.
4. Лизанчук В. В. Геноцид, етноцид, лінгвоцид української нації: хроніка. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2008. – 258 с.
5. Радевич-Винницький Ярослав. Україна: від мови до нації. – Дрогобич: Видавнича фірма “Відродження”, 1997. – 360 с.
6. Служинська З. Рід людський в Україні. – Львів: б.в., 1995. – 114 с.
7. Субтельний Орест. Україна: історія / Пер. з англ. Ю.І. Шевчука; Вст. ст. С.В. Кульчицького. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1993. – 720с.: іл.
8. Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола. Сборник. / Вступительная статья и комментарии М. Б. Смолина. Оформление М. Ю. Зайцева. – М.: Москва, 1998.
9. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – 2-ге вид., перероблене та розшир. – К.: Критика, 2005. – 584 с.: Іл.

Анотація. У статті проаналізовано втручання колонізаторів у соціальну психіку українського народу, доведено, що насаджувана чужа мова впливала на підневільний народ не тільки як засіб передавання позамовного змісту, але й як віддзеркалення чужої системи вартостей, чужого світобачення, чужого способу поведінки.

Ключові слова: лінгвоцид, геноцид, етноцид, психологічні засоби, українознавство, національна психіка.

Summary. In the article the intervention of colonizer into Ukrainian nation's psyche is analysed, the fact that the implanted foreign language influenced on depended nation not only as means of transferred extralingual content, but also as a reflection of foreign system of values, foreign views, foreign ways of behavior.

Key words: *linguocide, genocide, ethnocide, physiological means, national psyche.*